

6. Загорулько В. Черногора, Львів 1980, с. 202-203.
7. ПМА, записано 02.06.2008 в с. Зарічеве Перечинського р-ну Закарпатської обл. від Іванків Марії Павлівни 1933 р.н.
8. Данилюк А, Українська хата, Київ 1991, с. 21.
9. ПМА, записано 20.06.2009 в с. Зелена Верховинського р-ну Ів.-Франківської обл. від Васильчук Василини Юріївни 1930 р.н.
10. *Ibidem*
11. ПМА, записано 03.08.2011 в с. Лумшори Перечинського р-ну Закарпатської обл. від Заріцької Надії Іванівни 1938 р.н.
12. ПМА, записано 07.08.2011 в с. Верхнє Синьовидне Сколівського р-ну Львівської обл. від Коник Ольги Богданівни 1940 р.н.
13. ПМА, записано 28.06.2010 в м. Перечин Закарпатської обл. від Файник Василя Івановича 1941 р.н.
14. Толстая С.М. Лавка, (в:) Славянские древности: этнолингвистический словарь в 5-ти т. под редакцией Н.И. Толстого, Москва 2004, т. 3; К-П, с. 72.
15. Kolberg O., *Dziela wszystkie*, Wroclaw – Poznań 1963, t. 29: Pokucie, s. 220.
16. Kolberg O. *Dziela...*, s. 216-217.
17. ПМА, записано 02.06.2008 в с. Зарічеве Перечинського р-ну Закарпатської обл. від Іванків Марії Павлівни 1933 р.н.

Олександр Крижанівський
(Київ, Україна)

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРИРОДИ БУДІВЕЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлюються аспекти взаємодії людини з природним середовищем як на фізичному так і на психологічному рівнях при формуванні знакової функції життєвого середовища. Надається характеристика двох типів особистості - "персонного" та "іпостасного" та визначається їхня роль у формуванні семіотичного статусу та типів організації життєвого середовища в історії України - хуторянського, сільського та міського.

Ключові слова: "persona", "hypostasis", будівельна обрядовість, семіотичний статус життєвого простору.

The article highlights aspects of human interaction with the natural environment on a personal level as on the physical and the psychological level at forming the sign of the living environment. Small individual characteristics of two types - "persona" and "hypostasis" and determined their role in shaping the semiotic status and type of living environment in the history of Ukraine - the village, rural and urban.

Keywords: "persona", "hypostasis", building rituals, semiotic status of living space.

Для вияснення принципів функціонування механізмів освоєння людиною навколишнього середовища в історичному аспекті об'єктом дослідження становиться будівельна обрядовість. В традиційних культурах саме обряди є основними засобами збереження та передачі інформації, культурних зразків, соціального досвіду у часі. Аналіз результатів досліджень проведених в сфері етнографії свідчать про те, що на території України здавна існували «правила забудови», які передавалися із покоління в покоління через будівельну обрядовість. Наукові статті на цей напрямок ритуальної обрядовості появляються в етнографічних записах кінця XIX початку XX ст. [11]. У 80-х роках XX ст. символіка будівельної обрядовості східних слов'ян стає об'єктом дослідження, їй присвячені роботи Байбуріна А.К. [1]. На початку 90-х років XX ст. будівельна обрядовість, як елемент української культури, досліджується в роботах

Сілецького Р. [14, 15, 16], Гребіня І.Ф. [4], в статтях Гощіцької Т. [3], Смолинської Е. [17]. В наукових працях будівельні обряди в Україні представлені нам у вигляді чотирьох послідовних етапів формування життєвого середовища: обряд щодо вибору та випробовування ділянки під забудову; обряд закладин будівлі; обряд будівництва; обряд вхідчин [1, 6].

На сьогоднішній день будівельна обрядовість традиційно розглядається як безцінний народний досвід гармонізації життєвого простору в екосистемі України, як досвід адаптації людини із навколишнім середовищем.

Увага до історичних витоків обумовлена також результатами сучасних досліджень у сфері геоєкології, що доводять існування аномальних процесів у земній корі. У науковій літературі вони відомі під назвою – геопатогенні зони (ГПЗ) або зони біологічного дискомфорту (ЗБДК) [13]. У цьому аспекті, народний досвід гармонізації життєвого простору в наукових роботах розглядається перш за все із точки зору історії взаємодії людини із аномальними факторами зовнішнього середовища. [9, 10].

У будівельній обрядовості традиційний сільський будинок наділявся не тільки утилітарною, але й знаковою функцією зі своїм семіотичним статусом. Будинок стає складовою частиною сакрального простору. При організації осілого життєвого простору в конкретному ландшафті, людині, окрім забезпечення продуктами харчування та організації заходів безпеки від ворожих нападів, необхідно було забезпечити безконфліктне співіснування з навколишнім природним середовищем. Це відбувається через гармонійне "входження" людини в біосферу та включення себе в кругообіг речовин та енергій. Адаптація людини у навколишнім середовищем відбувається як на фізичному та психологічному рівнях. У результаті відбувається перетворення «природного середовища» в «культурне», «неосвоєне» в «освоєне». Людина вступає у об'єктно-суб'єктні взаємовідносини з компонентами навколишнього ландшафту.

Визначальним фактором на фізичному рівні є співвідношення між такими показниками:

- швидкість використання ресурсів для забезпечення життєвими потребами людини, сім'ї, громади, населення;
- швидкість відновлення життєвих ресурсів території;
- площа території, яка необхідна для життєдіяльності населення;
- кількість населення, яке проживає на даній території;
- щільність населення.

Ці показники визначають екологічну ємкість території, за Устіновою І.І. [18], або «поле врожаю», за Одумом Є. [12]. У залежності від характеру співвідношення між цими показниками, населення може перебувати у трьох станах – стабільності, адаптації та виживання [8].

У природі існує закон внутрішньої динамічної рівноваги. Будь-які зміни в компонентах природного середовища призводять до якісних та кількісних змін енергії, інформації та речовини в системі цілому. Наслідком цього закону в природі існує принцип "дії – протидії". Для біосфери як і для самого організму людини характерне явище гомеостазису. Біосфера як живий, цілісний планетарний організм намагатиметься відновити порушену рівновагу, компенсуючи зміни, що виникають на вході системи. Процес відновлення рівноваги відбувається не завжди на користь людині. Створене людьми штучне середовище, біосфера може розглядати як стороннє явище і намагатиметься привести штучне середовище у рівновагу з навколишнім середовищем, або відторгнути його від себе. Так само поступає і живий організм, якщо в нього попадають віруси або сторонні тіла. По закону самозбереження живий організм, що має достатній імунітет, не допустить знищення своєї форми існування. Він почне виробляти антитіла, що виштовхують або знищують сторонні тіла, не допускаючи порушення рівноваги та життєдіяльності цілісної системи. Не тільки для

біосфери але й для Землі, в цілому, як для живого кристалу характерно явище гомеостазису, і поділ на живу та неживу природу є умовним [7].

Будь-яка модель культури містить в собі розділення явищ оточуючого середовища на світ фактів та світ знаків. У культурі традиційного типу, окрім фізичної природи предметів, існувало знання про його символічне значення. По мірі гармонійного освоєння людиною природного ландшафту формувалась культура взаємовідносин, що впливала на етнопсихологічний стереотип поведінки [5], який диктував вимоги до вибору ділянки під забудову, визначав функцію життєдіяльності, формував філософське сприйняття навколишнього середовища. Формування етнічної культури – це, перш за все, формування культури виживання та адаптації даного етносу в даному ландшафті в просторі і в часі. Будівельна обрядовість є частиною культури виживання та адаптації багатьох народів, які вели осілий образ життя.

Для пошуку та визначення причин існування екологічних проблем, які завжди супроводжували людину на протязі усієї історії її існування, пошуку шляхів безконфліктного та гармонійного співіснування людини у навколишньому середовищі на фізичному та психологічному рівнях, на думку автора, необхідно розпочинати із філософського осмислення самого поняття особистості. Питання взаємодії людини із зовнішнім середовищем, визначення місця її в світі, займає основну проблему особистості у філософії.

Особистість у філософії, це – соціальний індивід, як суб'єкт відношень. У своєму первинному значенні слово – особистість походить від латинського слова **persona**, що буквально визначало в античні часи маску, роль, що виконував актор в грецькому театрі. Отже, при такому тлумаченні поняття "особистість", в основі відношень між індивідуумами закладається лицедійство. Щоб виразити свою індивідуальність в сучасних умовах людині необхідно формувати певний образ, імідж. У залежності від умов, такій людині необхідно одягати ту чи іншу маску і знати коли змінювати, закриваючи усіма засобами справжню свою сутність.

У природному середовищі ця маска безжалісно зривається. Лицедійство сучасної цивілізації в природі, губить свій зміст, особливо коли людина знаходиться у стані виживання. У цих умовах в людині розпочинається проявлятися його істина сутність. З природою як цілісною системою зможе спілкуватися та поріднитися людина як цілісна, неділима і самодостатня сутність. Це людина з розвиненою індивідуальністю.

Індивідуальність походить від латинського слова – **individuum**, що значить неділимий. В людині повинно бути неділимим фізичне, душевне та духовне. В природних умовах особистість проявляє себе не як **persona** а як **hypostasis**, що значить від грецького – лице, сутність, введений Аристотелем у значенні "індивідуальне". Особистість, як "іпостась" характеризується його внутрішнім змістом. Це вказує на існування двох типів взаємовідносин людини із природою – «**персоний**» та «**іпостасний**».

Сучасна технократична, урбанізована цивілізація – це розгорнута в просторі і часі творча діяльність особистості як персони з пріоритетом соціального над індивідуальним. Цілісність та неділимість стають другорядними в людині, в той час домінує роздробленість сутності, та роздільність у фізичному, душевному та духовному. Творча діяльність людини направлена на самовираження себе у зовнішніх проявах соціального життя. Особистість оцінюється по певним критеріям виробленим соціумом. Цікаво, що критерії оцінки, що домінують в одному соціумі можуть бути відмінними в іншому. Розвиток соціальної системи відбувається за рахунок природного середовища, де біосфера поступово починає перетворюватися в ноосферу.

Історія людства знає інший тип взаємодії людини із природним середовищем. Ця взаємодія базується на «іпостасній» сутності людини сприймати навколишнє середовище. «Іпостасна» сутність людини передбачає цілісність фізичного, душевного

та духовного. Завдячуючи цілісності, формується та розвивається перш за все поетичне сприйняття світу, благоговійне відношення до природи, як до живого організму. Це чітко проглядається в будівельних обрядах та релігійних системах. Чим цілісна людина, тим вищий у неї духовний імунітет, тим менше засобів їй потрібно для організації життєвого простору.

Відповідно до типів взаємодії особистості із зовнішнім середовищем, необхідно виділити три типи організації життєвого простору на теренах України.

Тип «Особистість в природному середовищі». Для цього типу характерними є хуторянські поселення. Життя в лоні природи вимагає від хуторянина певного фізичного, психічного та духовного тону. У таких умовах він повинен бути і господарем, і майстром, і знахарем. Таке середовище, яке формує певний уклад життя хуторянина є одночасно не придатним для "персоного" типу особистості. В лоні природи в людини починають розкриватися психічні прояви "іпостасної" сутності людини. Психіка людини стає потужним, та чи не єдиним засобом взаємодії із природним середовищем. Через психіку вона починає пізнавати сутність кожної речі. Для хутора формування обрядів знаходяться в живому процесі. Для досягнення душевної рівноваги, життєве середовище наділяється не тільки утилітарною функцією, але й знаковою функцією із високим семіотичним статусом. По мірі гармонізації людини із ландшафтом формується етнопсихологічний стереотип поведінки, який диктує вимоги до вибору ділянки під забудову, визначає функцію життєдіяльності, формує філософське сприйняття навколишнього середовища. Цей досвід передається через родинні зв'язки. Формується принцип нерівнозначності природного середовища для організації життєвого середовища. Для нового будівництва визначаються обмеження природного походження: це ділянки з високим рівнем ґрунтових вод, де ростуть вологолюбиві дерева, особливо кущі бузини, терну і калини; понижені ділянки рельєфу із зонами зосередження дощової води; болота; ділянки з виносом з ярів обломного каменю, зсуви; згарища від блискавки; місце, де росте живе дерево, особливо груша. Індикаторами якості простору виступали також рослини, комахи, тварини та людина [6].

Хутір на Україні ставав джерелом живої води для розвитку знахарства. Значення хутора у культурному житті народу ще не достатньо досліджено, особливо в українському порубіжному суспільстві.

Тип «Особистість - соціальне середовище - природне середовище». Перехідним типом від "іпостасної" до "персонної" взаємодії особистості із природним середовищем є сільське поселення. Творча активність селянина направлялась на організацію зовнішніх форм суспільного життя громади. Творча активність направлена на інтерпретацію та консервацію матеріальної та духовної культури на шляху формування різних обрядів. Будівельні обряди є нерозривною частиною матеріальної та духовної культури українського села. Соціальне середовище сільської громади сприяє активізації "персонного" тип особистості. Із пониженням ролі "іпостасного" типу особистості у житті селянина зростає проблема у взаємовідносинах між людьми на психічному плані. Зростають вимоги до психічної культури взаємовідносин. Для запобігання виникнення психоаномальних явищ активно розвивається культура оберегів, формуються правила та обмеження будівництва в певних місцях [6].

Для нового будівництва виникає необхідність у виявленні аномальних зон антропогенного та психогенного походження та визначення їхніх обмежень на ділянках: розвалин старого будинку; місцерозташування колишніх господарських будівель, смітників; доріг, стежках, особливо роздоріжжях, перехресть; пустирів; гульбищ; вигонів; токів; меж; осель, в якій постійно відбувалися сварки, бійки, розлучення; місцях, де проживали неблагонадійні родини (п'яниці, злодії, бандити); місцях, де здійснено вбивство або будь-яке насильство; місцях, де вимерла родина від хвороби; кладовищ, або одиноких поховань, поховань вішалників. Визначаються

обмеження і психогенного походження: місця, де з'являлися астральні сутності; місця, де відбувалося ворожіння [6].

Тип «Особистість в штучному середовищі». Прикладом максимального прояву «персонного» типу взаємодії особистості з природним середовищем є міське поселення. Творча активність міщан направляється на максимальний прояв особистості у зовнішні форми організації суспільного життя з пріоритетом соціального над індивідуальним. Цілісність та неділимість стають другорядними в людині, в той час домінує роздробленість сутності, та роздільність у фізичному, душевному та духовному. Творча діяльність людини направлена на самовираження себе у зовнішніх проявах соціального життя. Особистість оцінюється по певним критеріям виробленим соціумом. Для нього характерний процес постійного змішування різних культур. Будівельна обрядовість в багатокультурному міському середовищі втрачає свій зміст і повністю зникає. В містах формується поняття комфорту, яке відсутнє в природному середовищі. Відбувається пониження семіотичного статусу знакової функції елементів декору на предметах. Вони стають прикрасою та відображенням певного матеріального статусу їхнього господаря.

Висновки.

У будівельній обрядовості України взаємодія людини з навколишнім середовищем відбувається як на фізичному так і на психологічному рівнях, де життєвий простір наділявся не тільки утилітарною, але й знаковою функцією зі своїм семіотичним статусом. Цей статус залежить від типу взаємодії особистості із навколишнім середовищем. Прояв особистості відбувається двох типів: «персонний» та «іпостасний». Відповідно до цих типів взаємодії особистості із навколишнім середовищем формуються типи організації життєвого простору.

Тип «Особистість в природному середовищі». Для цього типу характерне хуторянське поселення з максимальним проявом «іпостасного» типу особистості. Життєвий простір наділяється знаковою функцією із високим семіотичним статусом.

Тип «Особистість – соціальне середовище – природне середовище». Це перехідний тип від «іпостасної» до «персонної» взаємодії особистості із навколишнім середовищем. Для цього типу характерним є сільське поселення.

Тип «Особистість в штучному середовищі». Для цього типу характерне міське поселення з максимальним проявом «персонного» типу особистості. Знакова функція життєвого простору має низький семіотичний статус, або взагалі відсутня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А.К. Байбурин – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 224 с. (2-е изд., испр.).
2. Бердышев Г.Д. Биодом (безопасный и здоровый дом и рабочее помещение) / Г.Д. Бердышев // Наш дім, №6. 1997. – 50с.
3. Гоціцька Т. Обрядодії в процесі спорудження житла (на основі польових матеріалів, зібраних на бойківсько-підгір'нському пограниччі) / Т. Гоціцька // «Наука. Релігія. Суспільство», №2, - 2010. – С. 8-12.
4. Гребінь І.Ф. Обряди, пов'язані з будівництвом сільського житла / І.Ф. Гребінь // В зб.: Поділля. – К.: Видавництво НКЦ «Доля». – 1994. – 504 с. – С. 244.
5. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли / Л.Н.Гумилев. – М.: ТОО «Мишель и К°». - 1993. – 512 с.
6. Крижанівський О.А. Будівельна обрядовість як соціокультурний феномен в історії етнотрипартитивного архітектурного середовища: передпроектні дослідження / О.А. Крижанівський. В зб. наук. праць: Етнотрипартитив: європейський вектор розвитку і національний контекст. Кн. 3 / редкол.: голов. ред. М. І. Степаненко, упоряд. і відп. ред. Є.А. Антонович, В. П. Титаренко та ін.; ПНПУ ім. В.Г. Короленка, Інститут реклами. - Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2015. - 577 с. - С. 136 - 141.
7. Крижанівський О.А. Особливості містобудування на Поділлі у другій

- половині ХХ ст. / О.А. Крижанівський // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 19. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П.С. Григорчука – Вінниця, 2011. – 337 с. – С. 78 – 85.
8. Крижанівський О.А. Теоретичне осмислення культурно-історичної спадщини населених пунктів України в контексті сталого просторового розвитку Європи / О.А. Крижанівський // В зб.: Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посейм'я та Слобожанщини: минуле і сучасність: Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф., присв. 285-річчю обрання Данила Апостола гетьманом Лівобережної України (24 лют.2012 р., Глухів) / редкол.: О.І. Курок [та ін.]. – Глухів; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М. -176 с. – С. 73 -77.
 9. Крижанівський О.А. Удосконалення передпроектного аналізу території у містобудівному проектуванні з урахуванням геопатогенних зон / О.А. Крижанівський // Матеріали наук. – техн. конф. “Основні напрямки забезпечення безпеки населення та стійкості функціонування господарства України при загрозі виникнення природних та техногенних катастроф”. – Ч. 2. – К., 1997. – С. 63–64.
 10. Крижанівський О.А. Формування екодизайну міського середовища відносно геопатогенних зон тектонічного походження / О.А. Крижанівський // В зб. тез доповідей міжн. наук.- метод. конф. «Дизайн архітектурного середовища: сучасні концепції і перспективи розвитку» Київ 20 травня 2010 року // Відповідальний за випуск В.О. Тімохін. –К.: КНУБА, 2010. – 56 с. – С. 17 – 18.
 11. Милорадович В.П. Життє-бытє лубенського крестьянина / В.П. Милорадович // В зб.: Пам'ятки історичної думки України. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К. : “Либідь”. – 1991. – 640 с. – С. 171.
 12. Одум Е. Экология. Пер. с англ. и предисл. проф. Алпатова В.В / Е. Одум. – М: «Просвещение», 1968. – 168 с.
 13. Павловец И.Н. Влияние геопатогенных зон на экологические параметры геологической среды и здоровье человека / И.Н. Павловец, Р.В. Каневец, Т.Ю. Павловец. – К: Госкомгеологии, Геоинформ. - 1997.
 14. Сілецький Р. Поставлю хату і кімнату / Р. Сілецький // Берегиня, - № 1. – 1992. – С. 59.
 15. Сілецький Р. Хато моя тесовая / Р. Сілецький // Берегиня, № 4-5. – 1995. - С. 63.
 16. Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців / Р. Сілецький. Traditional building rites of Ukrainians : монографія / Роман Сілецький. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 428 с.
 17. Смолинська Е. Пережитки примітивної обрядовості в українському побуті / Е. Смолинська // Берегиня, № 3 (22), – 1999 р. – С. 66.
 18. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України: автореф. дис. канд. архітектури: 18.00.04 / КНУБА. – К., 2005. – 19 с.

Валентина Залуніна
(Володимир-Волинський, Україна)

УКРАЇНСЬКІ ОБРЯДОВІ ТРАДИЦІЇ ДЕКОРУВАННЯ РОСЛИНАМИ

У статті аналізується сучасний стан збереження та побутування літніх календарно обрядових звичаїв на території Полісся і Західної Волині та питання трансформації обрядових квітчальних традицій та рівень їх збереження.

Ключові слова: народні традиції, Західна Волинь, Полісся, Поділля, рослини, народні, церква, освячення, обряд.

This article deals with the reflections of archetypal religious beliefs of the Ukrainian people and the questions about archaic cults transformations into sacral traditions, the level of their conservation in western Volyni and Polisia regions.